

УДК: 657.471

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ

ДУБІНІНА Марина Вікторівна

д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту, Миколаївський національний аграрний університет

ЛУНГОЛ Марина Вікторівна

студентка, Миколаївський національний аграрний університет

e-mail: mari121994sha@gmail.com

Анотація. Розглянуто підходи до класифікації трансакційних витрат з метою відображення їх в обліку. проаналізовано існуючі класифікації трансакційних витрат. Удосконалено класифікацію трансакційних витрат, яка є необхідною передумовою для розробки методики оцінки трансакційних витрат в економіці.

Аннотация. Рассмотрены подходы к классификации трансакционных издержек с целью отражения их в учете. проанализированы существующие классификации трансакционных издержек. Усовершенствована классификация трансакционных издержек, которая является необходимой предпосылкой для разработки методики оценки трансакционных издержек в экономике.

Ключові слова: трансакційні витрати, трактування трансакційних витрат,, класифікація, конкурентоспроможність.

Ключевые слова: трансакционные издержки, трактовка трансакционных издержек, классификация, конкурентоспособность.

Постановка проблеми. Запорукою успішного розвитку та результативної діяльності будь-якого підприємства є ефективне управління. На сучасному етапі розвитку економіки України це стає особливо актуальним, адже функціонування підприємств відбувається в умовах жорсткої конкуренції, невизначеності, ризику, і тісно пов'язане з пошуком ділових партнерів, контрагентів або інформації про них, укладанням та реалізацією угод, контролем за їх виконанням, окресленням і захистом прав власності.

Саме щодо розвитку права власності, то він знайшов своє відображення в бухгалтерському обліку, де відбувається перехід від фіксування наявності та руху активів до відображення змін прав власності на активи. Такі зміни відбуваються завдяки укладанню контрактів між контрагентами, а взаємодія з останніми супроводжується трансакційними витратами [1].

Ці витрати як одна з ключових категорій інституціонального підходу в економічній теорії залишаються, мабуть, найневизначенішою категорією. Пояснюється це не відсутністю досліджень у цій сфері, а, навпаки, останнім часом у

світі та в Україні питанню вивчення трансакційних витрат приділяють велику увагу. Проблема невизначеності полягає у відсутності консенсусу в науковій спільноті з приводу єдиних критеріїв визнання витрат трансакційними, їх класифікації й оцінки, розподілу компетенцій з прийняття рішень на основі інформації про трансакційні витрати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми класифікації трансакційних витрат піднімалися в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених: С.І. Архієреєв [1], Л.В. Базалієва [2], С.Ю. Барсукова [3], П.В. Брінь, С.В. Кузьминов та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, більша частина науковців у своїх працях акцентує увагу на конкретних підходах до формування та класифікації трансакційних витрат. Питання дослідження окремих класифікацій трансакційних витрат, вивчення їх формування з метою вдосконалення обліку трансакційних витрат. Незважаючи на підвищений інтерес знаних науковців до обраної проблематики, дослідження трансакційних витрат не втрачає актуальності.

Формулювання цілей. Метою дослідження є вивчення основних підходи до формування та класифікації трансакційних витрат на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах господарювання загальновідомим фактом є те, що кінцева мета діяльності будь-якого підприємства – це одержання прибутку. А для визначення кінцевого результату прибутку необхідно вести ефективний облік витрат, який сприятиме зростанню конкурентоспроможності продукції та стане реальним досягненням довгострокового економічного зростання суб'єктів господарювання.

Для збереження і покращення загальної прибутковості підприємства керівництво повинно знати розміри специфічних витрат і прибутків на будь-який момент по окремих видах продукції, по кожному цеху та по інших структурних підрозділах підприємства. Саме облік витрат і

дає таку інформацію, допомагає контролювати витрати, встановлюючи критерії ефективності виробництва.

Особливої уваги в умовах формування сервісної економіки нового типу заслугове питання створення методологічного та методичного базису визначення розміру трансакційних витрат у сфері надання послуг при переході від індустріального до постіндустріального суспільства як на рівні окремої господарської одиниці, так і на макроекономічному рівні. Для цього, перш за все, необхідно обґрунтувати повну та детальну класифікацію трансакційних витрат. Така класифікація є необхідною передумовою для розробки методики оцінки трансакційних витрат в економіці [4].

Представники сучасної економічної теорії трактують трансакційні витрати по-різному, інколи діаметрально протилежно (табл. 1).

Таблиця 1

Основні визначення трансакційних витрат

Автори	Визначення
К. Ерроу	Витрати експлуатації економічної системи
Я. Вінницькі	Витрати, пов'язані зі створенням, зміною, закріпленням і використанням інститутів економічними суб'єктами
Д. Норт	Витрати "складаються із витрат оцінки корисностей об'єкта обміну та витрат забезпечення прав і примусу до їх дотримання"; зумовлені характером виробничих відносин
Г. Демсетц	Витрати будь-якої діяльності, пов'язані з використанням цінового механізму. Аналогічно витрати управління
С. Чанг	У широкому розумінні до складу трансакційних витрат входять ті витрати, існування яких неможливо уявити в економіці Робінзона Крузо
П. Мілгром, Дж. Робертс	Охоплюють також будь-які витрати, що виникають унаслідок неефективності спільних рішень, планів, договорів, що укладаються, і створених структур; неефективних реакцій на умови, які змінилися; неефективного захисту угод.

Джерело: побудовано автором з використанням джерел [5, 6, 8, 9].

Метою обліку трансакційних витрат є надання користувачам необхідної детальної та своєчасної інформації про трансакційні витрати у встановлені строки та за необхідності зробити аналіз трансакційних витрат у короткі терміни.

На думку О. Уільямсона, корисно розрізняти трансакційні витрати типу *ex ante* й *ex post*. Перші включають в себе витрати на складання проекту контракту, проведення переговорів й забезпечення гарантій реалізації угоди.

Ці дії можна проводити з особливою ретельністю, і в такому випадку складається складний

документ, в якому передбачаються численні можливі майбутні події й відповідна адаптація до них учасників угоди. У протилежному випадку договір може залишитися неповним й пробіли в ньому будуть заповнюватися сторонами по ходу виникнення непередбачених обставин.

Отже, замість того, щоб заздалегідь наводити мости через всі можливі перешкоди, що є дуже амбіційною задачею, оговорюється лише необхідність вирішення проблем по мірі їх появи.

Розглянемо класифікацію трансакційних витрат за О. Уільямсоном в табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація трансакційних витрат за О. Уільямсоном

Витрати ex ante	Витрати ex post
Витрати пошуку інформації: витрати на пошук інформації про потенційного партнера і ситуацію на ринку, а також витрати, пов'язані з неповнотою та недосконалістю придбаної інформації	Витрати специфікації та захисту прав власності: витрати на утримання судів, арбітражу, затрати часу і ресурсів, потрібні для поновлення порушених у процесі виконання контрактів прав, а також втрати від поганої специфікації прав власності та ненадійного захисту
Витрати ведення переговорів: витрати на ведення переговорів про умови обміну, вибір форми угоди	Витрати опортуністичної поведінки: витрати на контроль за дотриманням умов угоди і попередження опортунізму, тобто ухилення від цих умов
Витрати вимірювання: витрати, необхідні для визначення якості товарів і послуг, щодо яких укладається угода	

Джерело: побудовано автором з використанням джерел [11].

Трансакційні витрати, пов'язані з контролем і розподілом відповідальності, виділяли Я. І. Кузьминов, М. М. Юдкевич. До переліку даних витрат вони відносили:

- витрати солідарної відповідальності (полягають у неоднаковому ступені забезпеченості ризиків неефективної спільної діяльності капіталами сторін);
- витрати неефективного розподілу власності (полягають у тому, що прибуток партнера фіксо-

ваний і не залежить від ефективності його роботи);

- витрати на право старшого партнера (полягають у дисонансі прибутків від діяльності та наданих повноважень "старшого" партнера, таким чином старший партнер може укладати не вигідні контракти, отримуючи за це доходи у вигляді хабарів, що призводить до збитків інших учасників угоди) [5].

Також досить змістовну класифікацію наводить С. Суворова (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація трансакційних витрат

Класифікаційна ознака трансакційних витрат	Класи, види
За типом контракту	Витрати пошуку інформації
	Витрати ведення переговорів
	Витрати вимірювання кількості та якості товарів, що вступають в обмін
	Витрати специфікації та захисту прав
	Витрати опортуністичної поведінки
За характером	Специфічні трансакції
	Повторювані трансакції
	Невизначені трансакції
За типом контракту	Класичний контракт – разові та повторювані угоди по стандартним товарам
	Некласичний контракт – угоди середнього рівня специфічності
	Контракти відносин – угоди високо специфічні
За суб'єктами	Трансакційні послуги комерційного (приватного) сектору
	Трансакційні витрати державного сектору
По відношенню до ринкових механізмів	Ринкові компоненти трансакційних витрат, що отримують явну вартісну оцінку на ринку з точки зору покупця та продавця
	Неринкові компоненти, пов'язані з негативними явищами (надлишкова бюрократія, хабарництво, криміналізація бізнесу і т. п.)

Таблиця 3 (продовження)

За організаційною формою	Трансакційні витрати, що супроводжують трансакції зовнішньої направленості, використання зовнішніх можливостей
	Трансакційні витрати, що супроводжують трансакції внутрішньої направленості по внутрішньо фірмовій ієрархії

Джерело: побудовано автором з використанням джерел [10].

Відповідно до табл. 3, можемо припустити, що для потреб бухгалтерського обліку можна використати класифікацію трансакційних витрат за першою ознакою – за змістом та призначенням. Витрати, визначені за іншими класифікаційними ознаками, можна використовувати для проведення аналізу та контролю на підприємстві.

Достатньо відома також класифікація трансакційних витрат, яку здійснено Д. Норт та

Т. Еггертссоном. Першим цю класифікацію запропонував Д. Норт, а чітко сформулював Т. Еггертссон. Ця класифікація є ґрунтовною, і в ній трансакційні витрати чітко розподіляються за окремими видами. При цьому вченими визначено докладний перелік витрат, що формують кожену класифікаційну групу. Розглянемо класифікацію трансакційних витрат Норта–Еггертссона в табл. 4.

Таблиця 4

Класифікація трансакційних витрат Норта–Еггертссона

Трансакційні витрати	
Вид витрат	Зміст витрат
1. Витрати пошуку інформації (чи витрати виявлення альтернатив)	Витрати часу та ресурсів, які необхідні для ведення пошуку, а також витрати, які пов'язані з неповнотою та недосконалістю сфери пошуку: прийнятна ціна; інформація про якість товарів і послуг; інформація про репутацію продавців; інформація про репутацію покупців; витрати вимірювання.
2. Витрати ведення переговорів	Витрати комунікації (витрати на переклад, витрати, пов'язані з нерозумінням партнерами один одного через відмінності в бізнес-культурі); стратегічні витрати (витрати на коштовні прийоми, обіди, супроводження партнера тощо); витрати затягування прийняття рішень (витрати альтернатив).
3. Витрати укладання контракту	Витрати, пов'язані з фіксацією контракту.
4. Витрати моніторингу	Збір інформації про дії партнера; стимулювання добросовісного виконання контракту.
5. Витрати примушення до виконання контракту	Механізми примушення до виконання контракту (репутаційний та контрактний).
6. Витрати специфікації й захисту прав власності	Витрати на обмін правами власності; витрати на захист прав власності, які мають, від держави (експропріація, націоналізація тощо) та кримінальних структур (вимагання, рейдерство тощо).

Джерело: побудовано автором з використанням джерел [9].

Розглядаючи трансакційні витрати входження на ринок малих підприємств С.Ю. Барсукова виділяла наступні види витрат:

- платежі за отримання прав власності (реєстрації, ліцензування); платежі за доступ (а не оплата власне ресурсу) до матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів;
- витрати отримання індивідуальних пільг та привілеїв;
- витрати укладання та підтримки контрак-

тних відносин з партнерами (пошук інформації про партнерів);

- ведення переговорів;
- оформлення угод і контрактів, включаючи найм працівників;
- надання неформальних послуг і допомоги; введення пільг і незастосування санкцій);
- витрати обслуговування тіньових операцій (витрати по оформленню уникання податків, переведення в готівку коштів і таке інше) [3].

Важливим є поділ трансакційних витрат на вимірювані і не вимірювані. Якщо вимірювані трансакційні витрати ще можна оцінити на основі даних фінансової та бухгалтерської звітності підприємства, то не вимірювані практично неможливо відслідкувати. До таких витрат, зокрема, належать витрати внаслідок проявів опортуністичної поведінки контрагентів чи співробітників підприємства (ухилення від виконання зобов'язань чи недобросовісне їх виконання), витрати внаслідок погіршення репутації підприємства в результаті дії чи бездіяльності контрагентів чи персоналу, витрати внаслідок використання контрагентами при здійсненні ринкових трансакцій особистих зв'язків, спеціальних знань, що не дає можливості укласти контракти на більш вигідних умовах тощо [2].

Проте, труднощі виникають і з вимірюваними трансакційними витратами, оскільки у вітчизняній системі рахунків бухгалтерського обліку не передбачено виокремлення трансакційних витрат. Тому при оцінці трансакційних витрат підприємства основна проблема виникає:

1) при визначенні, які саме витрати відносити до трансакційних;

2) використовуючи які джерела можна отримати про них інформацію.

Висновки. Таким чином, визначення належності трансакційних витрат до певної класифікаційної групи є основою для розробки методики оцінки трансакційних витрат, а також визначення напрямків їх зниження, до яких, зокрема, відносяться: спеціалізовані ринки та біржі, які урівноважують попит та пропозицію у просторі і/чи у часі.

Отже, існує велика різноманітність підходів до класифікації трансакційних витрат, що заважає розробці єдиної методики бухгалтерського обліку. Трансакційні витрати займають досить вагомому частку серед інших витрат підприємства, відтак ігнорування їх обліком стає все більш неможливим. Тому, першочергового значення набувають питання оцінки трансакційних витрат в економіці послуг, оскільки частка, яку займають останні в загальних витратах при виробництві будь-якого економічного блага, особливо послуги, підвищується з кожним роком при відповідному зменшенні частки трансформаційних витрат.

Список використаних джерел:

1. Архиєреїв С. Трансакційна архітектоніка та інституційні перетворення трансакційного сектору // Інституційна архітектоніка і динаміка економічних перетворень / Під. ред. А. А. Гриценко. — Х., 2008. — С. 473.
2. Базалієва Л.В. Науково-теоретичні та методичні основи управління трансакційними витратами підприємства. Монографія / Л.В. Базалієва. — Харків: Вид. ХНЕУ, — 2009. — С. 164.
3. Барсукова С. Ю. Трансакційні витрати входження на ринок підприємств малого бізнесу / С. Ю. Барсукова // Проблеми прогнозування. — 2000. — №1. — С. 108-119.
4. Грінченко А. В. Розмежування зрозуміти витрати, витрати, видатки та втрати / А. В. Грінченко // Економічний форум. — 2012. — № 3. — С. 5-9.
5. Демсец Н. Фірма в економічній теорії: Тиха революція // американський економічний Огляд. — 1997. — Вип. 87. — № 2. — С. 425.
6. Ерроу К. Можливість і межі ринку як механізму розподілу ресурсів // THESIS. -1993. — Т. 1. — Вип. 2. — С. 53.
7. Коуз Р. Фірма, ринок і право / Р. Коуз. // Пер. з англ. - М: Нове видавництво. — 2007. — С. 224.
8. Мілгром П. Економіка, організація і менеджмент : у 2 т. / П. Мілгром, Дж. Робертс // СПб. : Екон. шк., 1999. — Т. 1. — С. 472.
9. Норт Д. Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки / Д. Норт. // М.: Фонд економічної книги «Початку», 1997. — С. 180.
10. Суворова С. Трансакційні витрати: особливості визнання в обліковій системі для цілей управління / С. Суворова // Проблеми і практика управління. — 2006. — № 10. — С. 45-53.
11. Уільямсон О. Економічні інститути капіталізму / О. Вільямсон. // Леніздат. — 1996. — С. 197.